

Terorizam - prijetnja spomeničkoj baštini

Vierda, Vjekoslav

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti (Zagreb, 27.-29. travnja 2006.), 2007, 39 - 42**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:966040>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-14**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Terorizam – prijetnja spomeničkoj baštini

Spomenička baština po definiciji je rizična. Postoje rizici koji su svima očigledni i za koje često kažemo da su spomeničkoj baštini imanentni. Naime, spomeničkoj baštini je svojstveno da je uobičajeni vijek trajanja gradivnog materijala prijeđen i po nekoliko puta te da se radi o materijalima koji su izgubili dio elemenata kvalitete, a ponekad i skoro sve, i potrebno je tako malo da spomenik izgubi neku od svojih karakteristika. Stoga je odnos prema spomeničkoj baštini poseban i u legislativnom kao i u operativnom smislu, tj. strogo su propisane procedure intervencija na spomeničkoj baštini, odnosno primjenjuju se posebne tehnologije, tradicionalni načini obrade i izvorni materijali u njezinu tretmanu. Pa i pored svega, čak i postupci koji su usmjereni na zaštitu, obnovu i revitalizaciju spomeničke baštine i pored strogih pravnih i stručnih pravila predstavljaju također rizik budući da može u svakoj od navedenih aktivnosti nastupiti neželjena situacija izazvana nenamjernim djelovanjem, ali isto tako i skrivenim rizikom imanentnim spomeniku koja u konačnici može trajno oštetiti spomenik ili ga čak i uništiti. Ovim rizicima treba pribrojiti i tzv. klasične rizike kojima su podjednako izloženi spomenici kulture i svi ostali objekti, a to su rizici oštećenja ili nestanka objekta djelovanjem prirodnih sila kao potresa, požara, poplave, odrona, vrućine i hladnoće, vlage, odnosno čovjekovim djelatnostima kao npr. krađom, vandalizmom i sl.

Međutim, u drugoj polovici prošlog stoljeća javio se znatno učestalije i jedan tzv. novi rizik, a to je rizik od terorizma. Terorizam je u pravilu u funkciji određene političke ideologije i svojim aktima prije svega ima za cilj postizanje najmanje dvaju osnovnih efekata, a to su ubijanje i ranjavanje ljudi i/ili rušenje materijalnih dobara na način koji posredno osigurava medijsku pažnju samoj političkoj grupi i/ili ideji. Koliko god se u prvom trenutku sama postavka činila kontradiktornom, tj. teško je zamislivo da smrt, razaranje i uništavanje može osigurati bilo kakvu simpatiju za ikakvu politiku ili ideju, činjenica je da se to ipak događa. Naime, terorističkim aktima osigurava se s jedne strane simpatija i poštovanje među podržavateljima, a s druge strane u vrijeme globalne informacijske kulture akteri postaju općepoznati širokoj javnosti, stalno su u fokusu medija i vremenom ta poznatost postaje pozitivna po sebi. Bilo kako bilo, nalazimo se u situaciji kad terorizam ima, barem s pozicije onih koji ga koriste kao sredstvo borbe, određenu vrijednost koja se

manifestira u uspostavi unutrašnje kohezije grupe ili pokreta, koja osigurava respekt unutar istomišljenika i simpatizera, a strah i nesigurnost kod svih ostalih, a na kraju, ali nipošto najmanje važno, osigurava poznatost. Iako zvuči perverzno, upravo spektakularne terorističke akcije osigurale su npr. IRA-i ili ETA-i planetarnu poznatost.

Dakle, kao što smo već rekli, jedan od temeljnih ciljeva terorističke akcije jest da osigura medijsku atraktivnost koja, htjeli ne htjeli, ima važnu funkciju u prenošenju poruke ma kakva ona bila. Danas, kad je spomenička baština postala jedan od glavnih simbola prepoznatljivosti u globalnom društvu, potpuno je logično da je uključenost spomeničke baštine u terorizam ne samo teoretska nego i vrlo izgledna. Naime, spomenička baština u pravilu ima jaku nacionalnosimboličnu vrijednost, a slijedom toga i političku važnost. U tom je smislu spomenička baština kao takva mogući objekt terorističkog napada. Objekt napada mogu biti i osobe koje se nalaze u spomenicima kulture ili oko njih. Te su osobe najčešće turisti, a posebno su »zanimljivi« ako su pripadnici vjerske ili etničke grupe koju teroristi smatraju neprijateljskom. Isto tako i politički establišment, odnosno mondeno društvo i sl., popularne i glamurozne osobe ili grupe mogu biti objekt terorističkog napada, i to kao takvi, dakle kao osobe i funkcije, a još više kao žrtve koje svojom poznatošću osiguravaju publicitet. Kako se mnogi društveni događaji u kojima navedene osobe sudjeluju bilo kao uzvanici ili organizatori, kao npr. prezentacije, promocije, kokteli, revije, smotre i sl., događaju u spomenicima kulture ili oko njih, u ovakvim situacijama spomenička baština nije direktno napadnuta, ali trpi tzv. kolateralnu štetu. Na kraju tu su i različite manifestacije koji se događaju u spomenicima kulture ili spomeničkim cjelinama kao festivali, vjerske ili pučke svečanosti, izložbe i prezentacije i sl. koje teroristi napadaju ili kao simbole kojima se protive ili zbog njima neprimjerenog sadržaja. I u tom slučaju šteta na spomeničkoj baštini je kolateralna.

Svejedno je radi li se o izloženosti spomeničke baštine na izravan ili neizravan način, odnosno neovisno o vrsti štete (namjerna ili »samo« kolateralna); činjenica jest da je rizik prisutan. Gledajući razvoj stvari u zadnjih 50 godina možemo konstatirati da je trend zabrinjavajući i da opasnost nastanka štetnog događaja s naslova ovog rizika ima uzlazni

trend i u smislu povećanja mogućnosti nastanka i u smislu porasta opsega moguće štete. Stoga se razvila široka poduzetnička aktivnost usmjerena na fizičku i tehničku zaštitu koju možemo s obzirom na količinu prometa već nazvati zaštitarskom industrijom. Stručnjaci različitih profila razvili su širok asortiman sredstava za nadzor i kontrolu osoba i objekata, dojavne i preventivne sustave, tehnološki manje ili više sofisticirane sustave koji svi imaju za cilj prevenciju štetnih posljedica koje mogu nastati kao rezultat terorističkog akta, odnosno koji minoriziraju njegove posljedice. Poseban uzlet ova djelatnost doživljava s napretkom elektronike, koja omogućava rad vrlo sofisticiranih sustava koje prije nije bilo moguće uspostaviti.

Navedeni stručnjaci, specijalisti za protuterorističku djelatnost, bave se procjenama rizika, a slijedom tako sačinjene procjene izrađuju projekte za organizaciju zaštite. Ovi projekti sadrže prijedloge kako i gdje postaviti uređaje i kako urediti objekte i okolni prostor da se održi traženi nivo sigurnosti sustavima fizičkih prepreka, uređaja za kontrolu i evidenciju stanja u sveukupnom prostoru kao i u pojedinim njegovim dijelovima, postavljanjem protupožarnih i protuprovalnih sustava, te nizom drugih mjera i aktivnosti koje imaju za cilj sigurnost osoba i/ili objekata koji se štite. Kao i sve druge struke i zaštitarska ima svoja pravila i zakonitosti te ukoliko je sve prepušteno tim stručnjacima i postoje osigurana potrebna sredstva za realizaciju projekta, možemo sa sigurnošću reći da su oni u stanju ponuditi optimum. Drugim riječima rečeno, stručnjaci za protuterorizam u stanju su postići toliki stupanj zaštite da mogu jamčiti da je stupanj sigurnosti maksimalan, a da je rizik nastanka štetnog događaja minimalan, jednako kao i posljedice.

Međutim, postupajući na ovakav način stručnjaci za protuterorističku zaštitu dolaze u pravilu u direktan sukob s onima koji se brinu o spomeničkoj baštini. Naime, konzervatori sigurno neće dopustiti proširenje gradskih vrata iz razloga što nisu dovoljno široka da kroz njih prođe protupožarno vozilo, odnosno neće dopustiti gradnju posebnih prepreka u dvorištima spomenika kulture, otvaranje novih vrata kao tzv. sigurnosnih ili »panik komunikacija« itd. Nije ništa bolja situacija ni kad se odlučuje o načinu gašenja požara vodom, pjenom ili plinom, odnosno kad se umjesto postojećih stakala trebaju ugraditi protuprovalna. Budući da se protuterorističke mjere provode *ad hoc*, tj. na lokalitetu i u vrijeme kad se upravo tu odigrava rizični događaj i/ili boravi tzv. štićena osoba, spomenička baština može se naći u ozbiljnoj opasnosti budući da se protuterorističke mjere provode kao urgentan i izvanredan postupak tajnih službi i pod najvišim nalogom, pa konzervatori nemaju vremena, a objektivno ni mogućnosti, osigurati korekciju namjeranih aktivnosti. Stoga jedina utjeha, ali – budimo iskreni – vrlo, vrlo mala, ostaje na konstatacijama da je sve stiglo s višeg mjesta, da se ništa tu nije moglo, odnosno da je to i tako i tako privremenog karaktera.

Nije nam namjera osporavati navedene »argumente«, ali želimo istaknuti sljedeće. Dio, i to po našem mišljenju vrlo značajan, namjeranih aktivnosti može se uskladiti između

konzervatora i protuterorističkih stručnjaka, neki pače i potpuno. Npr. blagovremeno uključivanje stručnjaka za protuterorističku zaštitu u izradu projekata sanacije, obnove i revitalizacije spomeničke baštine može u potpunosti eliminirati probleme smještaja protuterorističkog hardvera kao kamera, monitora, kablova, izvora napajanja, posebnog osvijetljenja, protupožarnih aparata, označavanja prostora i sl. Isto tako može se unaprijed predvidjeti i moguće potrebe pa osigurati tzv. prazne kanale i slične instalacije radi kojih neće trebati ponavljati zahvate na spomeničkoj baštini. Zajedno se mogu isplanirati i posebne protuterorističke instalacije koje nužno ne trebaju biti trajni objekti ni fiksni i mogu se instalirati po potrebi. S druge strane postoje i situacije u kojima isključivo neupućenost u spomenička svojstva i probleme te u samu vrijednost objekta ili objekata dovodi do predlaganja rješenja koja su u suprotnosti s kulturnom baštinom, a da su protuterorističkom stručnjaku bila poznata, postupio bi drugačije, tj. ponudio bi alternativno rješenje, vjerojatno tehnički zahtjevnije pa time i skuplje, no bitno je da postoji.

Slijedom iznesenog držimo očiglednim da je potrebna multidisciplinarnost u ovakvim slučajevima, i to na način da se stručnjaci za zaštitu spomeničke baštine i stručnjaci za protuterorističku zaštitu uključe u zajednički rad u što ranijoj fazi. Po našem mišljenju, što međusobna suradnja počne u ranijoj fazi, rezultat po spomenik, ali i nivo sigurnosti je veći. Blagovremena suradnja prije svega može pravovremeno osigurati eliminaciju ideje (kao takve) da se neki događaj koji se procjenjuje kao posebno rizičan uopće pozicionira u spomenik kulture, odnosno može osigurati u suprotnom slučaju da se rizici od provedbe mjera zaštite na spomeničkoj baštini minimaliziraju. Povjesničare umjetnosti pritom vidimo kao one koji daju inicijativu, educiraju i upozoravaju, odnosno u kooperaciji daju rješenja. Po našem mišljenju to pretpostavlja aktivan rad na blagovremenom upoznavanju ovog tipa stručnjaka s činjenicama i okolnostima koje su za spomeničku baštinu relevantne, ali i otvorenost za upoznavanje i s okolnostima u kojima radi, uvjetno rečeno, druga strana.

Okolnost da rizici terorizma postoje i da su spomenici kulture štoviše »poželjna« teroristička meta nužno otvara i pitanje upravljanja istima – *risk management*. Postavljajući stvari realistično, ma koliko se činilo da sve ipak nije onako kako bi trebalo biti i da vjerojatno takav stav jest rizik po sebi, općenito i vrlo pojednostavljeno rečeno turizam je jedan od glavnih izvora prihoda za spomeničku baštinu, i to kako posredno (iz poreza, taksi i drugih davanja), tako i neposredno kroz ekonomsku valorizaciju spomeničke baštine u turizmu (spomenička renta, prihodi od posjeta turista i turističkih događanja). Stoga treba reći da pojava bilo kojeg štetnog događaja u turističkoj destinaciji (čak i u slučaju kad je spomenička baština pošteđena izravne štete) kratkoročno, a ako je razmjer događaja velik, onda dugoročno, pa čak i trajno, dovodi do ozbiljnih posljedica za imidž destinacije. Imidž destinacije, koji pojednostavljeno rečeno možemo označiti kao sveukupnu poznatost, ugled i autoritet destinacije, vrlo se teško postiže, a još teže ponovno uspostavlja

ako je izgubljen. Posebno je teško uspostaviti imidž destinacije nakon događaja koje javnost, a posebno potencijalni posjetitelji, ocjenjuje kao okolnost koja se mogla izbjeći da se pravovremeno pripremi. Tako će se mnogo lakše »oprostiti« okolnost potresa, tsunamija, požara, poplave i sl. u odnosu na teroristički akt, ekološki incident, zaraznu bolest ili sl. I doista, teško je, ako ne i nemoguće, obraniti se od optužaba da se nije poduzelo sve što je bilo objektivno moguće da ne dođe do štetnog događaja.

Preduvjet je uspostave *risk managementa* priznati da problem objektivno postoji i da se događaj može dogoditi. Uspostava sustava dimenzionira se na najgoru moguću varijantu i ukoliko se sustav tako postavi, onda se svi manji događaji mogu rutinski »odraditi« bez većih problema. Međutim suprotno, nažalost, ne vrijedi i loše »odrađen« manji događaj ima realne šanse pretvoriti se u marketinšku katastrofu s posljedicama koje se samo mogu pretpostavljati, posebno kad se u cijelu priču umiješa senzacionalističko novinarstvo i turistička konkurencija. Stoga držimo da je uspostava sustava *risk managementa* nešto što treba uspostaviti u svakoj sredini u kojoj se nalazi relevantna spomenička baština. Da bi *risk management* bio uspostavljen potrebno je utvrditi sljedeće:

- koji su mogući rizici i koja je od postojećih institucija odgovorna da reagira na njih,
- utvrditi tko je odgovoran da reagira na tzv. »nepokrivene« rizike,
- utvrditi jedinstvene procedure,
- osigurati da odgovorne institucije načine dokument o procjeni rizika,
- temeljem posebnih procjena učiniti procjenu rizika za destinaciju,
- utvrditi stalni stožer za krizne situacije,
- osigurati osobu ili tim za nadgledanje stanja stvari i informiranje javnosti i
- odrediti osobu ili tim za popravak imidža destinacije.

Popis mogućih rizika u ovom slučaju odnosi se na one koji nastupaju nenadano i imaju ozbiljne posljedice u smislu ranjavanja i smrti osoba, odnosno oštećenja i rušenja objekata. Dakle, tzv. puzajući rizici kao depopulacija, gubitak identiteta i slične opasnosti koje moderni turizam nosi spomeničkim cjelinama i u konačnici kulturnoj baštini u ovom slučaju ne bi došao u razmatranje. Riječ je, naime, o prometnim nesrećama, havarijama brodova, požarima, terorizmu, potresima i sličnim prirodnim katastrofama itd. Naravno da tzv. lista rizika treba realno oslikavati konkretnu situaciju u destinaciji, a nakon toga treba utvrditi tko je zadužen za akciju u svakom pojedinom slučaju. U pravilu tzv. nepokrivenih rizika nema, tj. policija, tajne službe, vatrogasci, obalna straža, vojska, gorska služba spašavanja, hitna medicinska pomoć, pomoć za krizna stanja i sl. institucije i/ili udruge imaju uhodanu organizaciju i obrasce postupanja. Primjer nepokrivenog rizika bilo bi npr. posjet broda na atomski pogon, gdje lokalna zajednica nema iskustvo i potrebnu logistiku.

Ipak, u pravilu se pripreme za tako što obavljaju na organizacijski i funkcionalno višem nivou i ono što destinacija ne »pokriva« ne znači da ne može biti pokriveno od druge institucije teritorijalno ili hijerarhijski drugačije.

Svi imaju, kao što smo već naglasili, svoje više ili manje uhodane procedure. Međutim, jasno je da zbroj svih procedura ne rezultira jedinstvenom, te treba osigurati tzv. zajednički protokol. Barem u fazi dojave to se već i ostvarilo (jedinstveni pozivni broj za pomoć u nevolji), a mogući nivo uređenja jedinstvene procedure možemo definirati negativnom definicijom kao izbjegavanje dupliranja, odnosno pokrivanja nepokrivenog prostora i vremena. Na takav način ostvareni su preduvjeti za izradu dokumenta o procjeni rizika, i to pojedinačno po rizicima i po institucijama, a potom i jedinstvenog dokumenta za destinaciju. Najkasnije u ovoj fazi uloga konzervatora postaje dragocjena budući da mogu i trebaju dati ulazne parametre o vrijednostima spomeničke baštine, njezinu stanju i o limitima u njezinu »tretmanu« u fazi procjene rizika, izrade prijedloga aktivnosti, te u konačnici i stvarne provedbe mjera i aktivnosti o čemu smo uvodno više rekli.

Krizni stožer se, naravno, imenuje unaprijed, a operativno djeluje kad se stvore uvjeti, tj. neposredno prije ili nakon događaja. I ovdje nalazimo ulogu konzervatora, i to kako u ulozi člana stožera tako i u djelovanju na terenu gdje imaju »svoga« člana kriznog stožera. Navedena osoba ima zadatak informirati o stanju spomeničke baštine u svakom trenutku dok teku bilo kakve aktivnosti u vezi s njom. Osoba koja u stožeru »predstavlja« spomeničku baštinu može, ali nije uvjet, biti i prva osoba koja javnost obavještava o pravom stanju stvari. Plediramo da to ipak bude neka druga osoba, i to kao dio tima u destinaciji, i to iz razloga što obavljanje te, uvjetno rečeno, glasnogovorničke dužnosti i dužnosti člana kriznog stožera pretpostavlja odsutnost ili na jednom ili na drugom mjestu, što samo može škoditi. Odsutnost iz stožera može biti fatalno, a nepravodobna informacija ostavlja prostor spekulacijama koje idu uvijek i samo u smjeru lošijeg i težeg. Također okolnost da u centralnom stožeru imamo najodgovornije ljude iz pojedinih institucija može nekad, a ta situacija je upravo preuzimanje tzv. glasnogovorničke uloge, javnosti dati pogrešnu poruku. »Jaka« osoba na relativno slabije rangiranom poslu u pravilu sugerira da se nešto uljepšava ili krije, te sugeriramo da čelnici konzervatorskih službi budu članovi, a službenici nižeg hijerarhijskog ranga glasnogovornici kriznog stožera.

Zaključno želimo posebno istaknuti da pitanja terorizma kao prijetnje spomeničkoj baštini nije samo teoretsko. Nažalost, mogućnost da se takvo što dogodi gotovo je svakodnevna od situacije na Bliskom istoku, pa do terorizma u gradovima Zapadne Europe. Stoga se treba blagovremeno pripremiti na mogućnost takva rizika i u što ranijoj fazi omogućiti optimum u prevenciji, što automatski dovodi do minimalizacije razmjera posljedica. Povjesničari umjetnosti, odnosno konzervatori u tome imaju neprocjenjivu ulogu od faze senzibilizacije drugih struka, u ovom slučaju specijalista za protivterorizam, za specifičnosti spomeničke baštine, pa do aktiv-

nog učešća u svim fazama pripreme i provedbe protuterorističkih aktivnosti. Namjera nam je bila upozoriti na ovaj problem i apelirati na aktivno sudjelovanje struke. U protivnom će se stvari odvijati kao i u svim drugim slučajevima kad je riječ o politički i sigurnosno osjetljivim situacijama, posebno kad su *ad hoc* i urgentne, tj. sve će biti usmjereno na glavnu aktivnost. Tu leži glavna odgovornost konzervatora da to ne bude na štetu spomeničke baštine.

Literatura

L. GRAY, M. GATSON & O. NIININEN, Crisis Management Approaches – Macro vs Micro Crisis in the Tourism and Hospitality Industry, u: *Tourism as a Contributor to Well-Being and Social capital*, Symposium Proceedings, Jyväskylä Polytechnic, Jyväskylä, 2005.

M. PETZET, *ICOMOS World Report 2000 on Monuments and Sites in Danger*, Heritage at Risk, Saur, München, 2000.

V. VIERDA, Cruisers – A Potential Risk for Destinations, u: *Tourism & Hospitality Industry 2006*, Symposium Proceedings, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Opatija, 2006.

Summary

Vjekoslav Vierda

Terrorism – A Threat to Cultural Heritage

In the era of globalisation, cultural heritage is threatened, among other things, by terrorism. Terrorist acts can be directed against heritage as such (primarily because it normally has a considerable value in terms of national symbolism or political importance), but they can also be directed against certain events in a cultural monument or around it (against visitors, the political establishment present at the event, or even against the event as such, because of its »inappropriateness«, etc.), in which case damage or devas-

tation of cultural heritage is »only« a collateral damage. In both cases the threat is real, while persons and institutions responsible for the protection and use of cultural monuments should take it into consideration in the future. This means that, in the future, all activities aiming at conservation, renewal, and revitalization of cultural heritage should respect the need of physical and technical protection, while additional measures should be undertaken on the existing objects in order to minimize the threat of terrorism or its consequences.

This is a relatively new problem, which imposes itself to all those who are in charge of conservation, renewal, and revitalization of cultural heritage, including art historians. If we leave it to the specialists alone, that is, to the experts for protection of people and property or for antiterrorist activities, we will indirectly endanger the monument features of such buildings. Owing to his narrow field of specialization, the professional involved will determine the measures of antiterrorist protection only on the basis of his estimation, without entering the other side of the problem or even realizing there is such, i.e. that it is a cultural monument with its specificities. Therefore, the antiterrorist measures should be undertaken in such a way that they do not endanger the monument or its particular features in any way.

To conclude, our aim is to draw attention to the proportions of terrorist threat as a relatively new type of risk and to suggest several possible levels of our reaction. The danger should be estimated in advance in order to undertake antiterrorist measures as early as the project phase and to activate *risk management* in cases of actual terrorist acts (appointing the spokesman, establishing the emergency crew, reporting on the situation, and eventually to ensure positive communication with the aim of rehabilitating the image of the monument and/or destination). In our opinion, art historians should not only have the necessary knowledge on these issues, but also be actively involved in all phases, including risk assessment, antiterrorist measures and activities, their realization, and other activities in case of an actual act of terrorism.